

מה עומד מאחורי הפגיעה הגבולות של סודאן קרב על ואדי חלפה

1924, רצחו לאומנים מצרים את סירדאר הצבא המצרי ומושל הכללי של סודאן, סיר לי סטאק, הגיש לורד אלנבי (כובש ארץ ישראל) אולטימטום למצרים. הנציג האנגלי דרש כי ממשלת מצרים תביע את צערה הפומבי על הרצח ותביא לדין את האחראים לביצועו, תשלם כופר-נפש של חצי מיליון ל"ש, ותחזיר תוך 24 שעות את צבאה מסודאן.

בסוף האולטימטום צורפה הודעה שהפילה מורא ופחד על מצרים כולה: האנגלים יבטלו את כל ההגבלות, שהיו קיימות לגבי שייך מוש במי הנלווים, לצרכי החקלאות הסודאנית. פירוש הדבר: איום ליבש את שדות מצרים ולהחריב את חקלאותה, על-ידי הקטנת כמות המים המגיעה אליה. ראש ממשלת מצרים האנטיבריטי התייחס, הארץ נפלה על ברכה לפני האנגלים. אך עד היום לא נמחק האיום הנורא מוכי רון המצרים.

*** צרכיה של סודאן ***

האנגלים ניסו להסכים את הפרשה. אך עם כל רצונם הטוב, לא יכלו ל־שטש את המצב החדש שהתהווה מדרום לקהיר. הרוחב ה-22, המפריד בין מצרים וסודאן, המדינה הדרומית צעדה גם היא בצעדי ענק בכיוון ההתפתחות וגידול האוכלוסייה. תוך פחות מששים שנה גדלה האוכלוסייה הסודאנית משלושה מיליון לשמונה. והיא הקימה מפעלי פיתוח משלה, שהיו גם הם זקוקים למים.

המפעל הגדול ביותר הוקם מדרום לחרטום, שם נגשג הנלווים הכחול עם הנלווים הלבן. בשטח זה, הנקרא הג'יזרה, מצויים שמונה מיליון דונם של אדמה הראויה לעיבוד, והיא זקוקה רק למים כדי להיות אחד האזורים הפוריים ביותר ביבשת אפריקה.

הסודאנים, תחת שלטון האנגלים, הקימו סכר בסנארה, לפני נקודת ההשתפכות של הנלווים הכחול לנלווים הלבן. בעזרת סכר זה אגרו את המים הדרושים להם לפיתוח ה"גיזרה". אך המצרים ראו בכך פגיעה חמורה בחקלאותם, הסכימו רק בקושי להרשות לסודאנים להשתמש במספיק מים לעיבוד מיליון דונם בלבד מאדמת הג'יזרה.

הסודאנים לא היו מרוצים מהגבלה זו. הם טענו כי הם מקבלים עתה 92% פחות מים מהמצרים, תבעו לא אחת לשנות את מפתח החלוקה. אך מצרים, אשר כמות המים הנוכחית מספיקה לה רק להתמיד בעיבוד השטחים הקיימים, לא ראתה מדוע תחתר על חלק ממימיה, כדי שסודאן תשתמש בו לפיתוח אזורים חדשים. "המים חיוניים לנו יותר מאשר לכם", חזרו וטענו.

*** נסיון הפלישה ***

על רקע גרעני זה נרקמו היחסים בין סודאן העצמאית (מאז 1956) לבין הרפובליקה המצרית של גמאל עבד אל-נאצר. מועצת המהפכה המצרית קיחתה תחילה כי סודאן תבחר באיחוד עם מצרים, לכשיסור מעליה השלטון הבריטי. מוחמד נגיב יליד סודאן, שר המלחמה עבד אל-חכים עאמר, והסגן הרוקד סלאח סאלם ביקרו בה, השקיעו מרץ וכספים למכביר. אך כבוא המועד, החליטו הסודאנים להיות עצמאיים.

בעיית חלוקת המים הועמדה ביתר חריפות. לנגד עיני רוחם של גמאל עבד אל-נאצר ואנשיו הצטייר בדמיון המוצא הכל-פותר מן המערבולת המסוכנת: לבנות סכר חדש, גדול מכל הסכרים הקיימים, ויעצים זרים הצביעו על המקום האידיאלי: חמשה קילומטרים דרומה מן הסכר באסוואן. לפי התוכנית נודע סכר-ענק זה לעלות כ-200 מיליון דולאר ולאגור 80% ממימי הגאות של הנלווים, הנשטפים עתה לאבדון בים. מאחורי דפנות הסכר, שעוביין יהיה קילומטר ורבע, היה מתהווה אגם אשר בעזרתו אפשר להשקות את אדמות המדבר. אך לתוכנית זאת היתה מנועת: האגם היה מכסה 400 קילומטרים של עמק ה"נילוס" - 380 ק"מ בתוך מצרים, 20 ק"מ בתוך שטח סודאן. הודיעו הסודאנים:

זה מול זה ניצבו השכונות צבאות מצרים וסודאן, מוכנים לקרב. התכתות המלחמתיות הוסברו בכך, שרצונן של שתי השכונות להכריע למי שייך אזור הגבול של וואדי חלפה. אך הסיבה האמיתית לסיכסוך חיתה חשובה הרבה יותר מאשר הבעלות על שטח מדברי עלוב, אישם במבואות לבה של היבשת השחורה. המצרים והסודאנים רבו על שאלה של חיים ומוות: מי ישלוט על מי הנלווים? כי המים, אשר בעזרתם מכבים דליקות, יכולים במרחב הצמא, ללכות אש השנאה והמלחמה.

נשא את עיניו דרומה. בימי קדם, היה אגם קיים קשר הדוק מאד בין צפון בקעת היאור לבין חלקיה הדרומיים. כובשי מצרים השונים ניסו תמיד להשתלט על סודאן, ולעתים קרובות אף הצליחו. בתקופה מסוימת גם שלטה על מצרים וסודאן שושלת של מלכים נוביים, בני סודאן. אך התפוררות מצרים העתיקה הרסה את הקשרים בין שתי הארצות.

מוחמד עלי שלח את בנו לכבוש את סודאן. מטרתו המוצהרת היתה לגלות את מקורות הנלווים, ולהבטיח לעצמו שליטה עליהם. אך לא פחות מזה היה המצרי מעוניין להשתלט על מכרות הוזהב (המדומים לרוב) של סודאן, ועל כוח-האדם של השבטים ה"כחים" מושליו פתחו במסע שבי חסר-רתת מים, חטפו עשרות אלפי ילדים שלוחים, שהפכו חיילים בצבא מוחמד עלי או עבדים וסריסים בארמונות המרחב. תוך זמן קצר הצליחו השליטים המצריים להשניא את עצמם כליל על הילדים הסודאנים.

מאוחר יותר פיתחו הלאומנים המצריים הסכר נעים יותר למטרותיו של מוחמד עלי. הם קבעו כי היה זה מסע "לגיבוש חלקיה השונים של מצרים ולאחיוד המנגנון הממלתי בהם". אך סודאנים רבים זוכרים עד היום רק דבר אחד: את האומה מפני סור-חרי-העבדים המצריים, ששטפו בארצם.

*** האיום האנגלי ***

השלטון המצרי הגיע למיתה חסופה ב-1884. על הבמה הסודאנית הופיעה אחת הדמויות הסגוניות של ההיסטוריה

מאז ומתמיד ריחף על ראשם של המוני מצרים טיט אימנטי: שמעצמה עוינת תשתלט על מעיינות הנלווים. כי כל השולט על מי הנלווים, מחזיק בידיו את פתיל-החיים של בני מצרים.

הוא יכול להקים סכרים שיטו את המים החיוניים לאפיקים אחרים, ולדון לכליה את מיליוני הפלחים של העמק התחתון. מספיק שהוא יחפור ערוצי-ניקוז במעלה הנהר, כדי שהמים המשתפכים עתה בימי הגאות, ומכ-סימ אלפי דונאמים של ביצות סודאן, ימשיכו לזרום הלאה, עד הגיעם במלוא עוצמתם לשפלה המצרית. בעונה אחת היו מי הגאות מחריבים את משולש האדמה ה"ענקי, המהווה את שפך הנהר הארוך בעולם.

בניגוד לארצות רבות אחרות, אין למצרים כל מקור מחיה אחר. יש לה רק את מי הנלווים. בבקעה הצרה שמשני צדי הנהר גרים כיום 22 מיליון תושבים, בצפיפות הגדולה ביותר בעולם. ומדי שנה מתחשפים אליהם אחד מיליון פיות חדשים. מעבר לפס המוריק, משתרע הישימון היבש.

האיש הראשון בהיסטוריה המודרנית של מצרים, אשר הבין כי אפשר להפוך את ה"נילוס מרודן כלי-כוח למשרת יעיל, היה מוחמד עלי הגדול, אבי השושלת המלוכנית שהסתיימה עם פארוק. לפני השתלטותו של הרפתקן האלבני על מצרים, גידלו הפלאחים יבול אחד לשנה. בעונת הגאות היו נוהגים לנהר לשטוף את שדותיהם הצמאים. בעונת השפל היו המים יורדים במידה כזו, שהספיקו אך בקושי לשדות הגובלים באופן ימדי עם גדות הנהר. 1843 הקים מוחמד עלי את קנאטר אל-

הרמטכ"ל

עבד אל-חכים עאמר, שני מימין, בחימוס, בתוך הגבול הסודאני. לימינו: הסגן הרוקד סלאח סאלם, שליווהו במסעו זה.

כל עוד לא יושג הסכם על חלוקה צודקת יותר של מי הנלווים, לא ירשו למצרים להתחיל בבניית הסכר הגדול. וכל עוד לא השיגו המצרים את הסכמת הסודאנים, הודיע הבאק העולמי, לא יקחה למצרים אף מיליון שחוק אחד למימוש התוכנית.

הקמת הסכר בוטלה זמנית, ערב פרוץ מלחמת סיני. אך התוכנית לא ירדה מן הפרק. גמאל עבד אל-נאצר חזר והבטיח למצרים כי עוד יגשים את החלום הנכסף. יחד עם זאת נשארה אקטואלית גם התייגנות הסודאנית. רודן מצרים מוג'עדי עליו להתגבר על ההתנגדות. השבוע צעד צעד מפתיע בכיוון זה.

במחסה של עריכת משאל-עם בקשר ל"בחירת הנשיא של הרפובליקה הערבית המאוחדת, שלחו המצרים חולית-קלפי מלחה חיילים אל אזור וואדי חלפה, דרומית לקו הרוחב ה-22. הם קיפו כי יצליחו לבצע את הדבר בשקט, להעמיד כעובדה מוג'מת את שיכותו של וואדי חלפה לר"פובליקה הערבית המאוחדת. אחרי הסתגנות ראשונה זו היו באים צעדים נוספים של חדירה מוסמית או גלויה. עד אשר, בבוא העת להקים את הסכר הגדול, היו טוענים המצרים כי גם וואדי חלפה הוא מצרים, וכי אין כל צורך בהסכמת הסודאנים להצפת 20 הקילומטרים שמדרום לקו הרוחב ה-22 על-ידי מי המאגר החדש.

*** נכונות לחום ***

אינו הצליחו המצרים, היו מכיניסים יסודי ביחסים בינם לבין סודאן. קהיר היתה משתלטת לא רק על מי הנלווים, היא היתה מעמידה בפני סודאן ברירה חד-משמעית: להסכים לאיחוד מוחלט, או לעמוד תחת לחץ פוליטי וכלכלי. אין שום ספק כי המצרים היו נוקטים - ואולי גם ינקטו כעתיד - בצעדים ה"קיצוניים ביותר לסיפוח סודאן, או לאיחודה המימי, יש לסודאן נדונייה חשובה מאוד: שטחי קרקע פנויים. שכנתה הדרומית של מצרים גדולה כגודל אירופה המערבית כולה ומיושבת בדלילות.

כבר ב-1930, באחד הנסיונות התכופים לשיבוש היחסים האנגל-מצרי, העמיד ראש ממשלת מצרים מוצטפא אל-נחאס זנאי עק"רונני לכריתת הסכם: שתיתנו זכות של הגירה מצרית בלתי-מוגבלת לסודאן. דרישה זו מסבירה את החשיבות, אשר ממשלת מצרים מייחסת לאיחוד מצרי-סודאני. איחוד זה רצוי וחיוני לה הרבה יותר מאשר עם סוריה, אשר יכולתה לקלוט עודפי אוכלוסייה מצרית מוגבלת ביותר. גמאל עבד אל-נאצר עשה את צעדו הראשון - ונכשל. כי ממשלת סודאן הודיעה כי תעדיף לחלום מאשר להיגרר כסרח-עורף אחרי מצרים. אולם לא היה שום ספק כי נסיון מצרי זה היה רק ראשון מסוגו. אחריו יבואו נסיונות אחרים - אם בדרכי שלום ואם בדרכי מלחמה.

סודאים מול -

שניים מחיילי הצבא הסודאני, מוכנים להפעיל מקלעי ברק. צבא זה, העומד עתה מול המצרים בוואדי חלפה, הוא מונה 9000 איש בלבד, ללא חיל אוויר.

האנושית: בנו של ספן מוסלמי, מוחמד אחמד איבן עבדאללה, שקרא לעצמו אל-מהדי אל-מונסר - המודריך המקתה. הוא ליבה מרד קטלני נגד השלטון המצרי המושחת, הצליח תוך שלוש שנים ליטאטאו מכל חלקי סודאן. מצרים עצמה היתה נתונה אותה שעה במסוכנת כספית אדירה, וצבא בריטי שלט בה למעשה. רק כעבור 13 שנה חזרו המצרים לחרטום - אך הפעם לא כמושלים יחידים, אלא כשור-תפים ב"קונדומיניום" אנגל-מצרי על ה"סודאן.

המעצמה הורה העוינית, אשר חלשה כבר על מצרים, חלשה עתה גם על הנלווים. והאנגלים לא היססו לנזוף באיום הכליה מול עיני המצרים הנודהמים. כאשר, בשנת

כ"ר"ה - סכרי הברכה - לא הרחק מקהיר, שם עצר את עודפי המים של סוף הגאות; את מלוא הזרם לא יכול היה לעצור באמצע עים של אותה תקופה. במים שנאגרו השקו הפלאחים את אדמות הדלתה, וראשית ה"תקופה החדשה של החקלאות המצרית ה"לה. כזה אחר זה הוקמו עוד ארבעה סכרים על הנלווים, עד כי היום זורמים המים ב"מידה מספקת במשך כל עונות השנה, ומאפי שרים לעבד את האדמה של בקעת היאור בצורה האינטנסיבית ביותר בעולם.

*** מוחרי העבדים ***

מוחמד עלי היה גם השליט הראשון בהיסטוריה המודרנית של מצרים, ש-